

MEDIACJA W SPRAWACH NIELETNICH

Ministerstwo Sprawiedliwości
MEDIACJE W POLSKIM SYSTEMIE PRAWA

MEDIACJA

W SPRAWACH NIELETNICH

Stan prawny na 1 lipca 2009 r.

prof. dr hab. EWA BIENKOWSKA

członek Społecznej Rady ds. Alternatywnych Metod
Rozwiązywania Konfliktów i Sporów
przy Ministrze Sprawiedliwości

Warszawa 2009

Spis treści

	str.
1. Wprowadzenie	3
2. Istota i znaczenie mediacji	4
3. Podstawa prawna i ustawowe przesłanki kierowania spraw do mediacji	4
4. Pozaustawowe przesłanki kierowania spraw do mediacji	5
5. Podmioty uprawnione do prowadzenia mediacji	6
6. Wpływ mediacji z nieletnim na podejmowanie decyzji procesowych w jego sprawie – ogólne wskazania	8
7. Znaczenie mediacji w poszczególnych stadiach postępowania w sprawach nieletnich	9
7.1. Wszczęcie postępowania	9
7.2. Postępowanie wyjaśniające	10
7.3. Mediacja a stosowanie wobec nieletniego środków przewidzianych w u.p.n. .	11
7.4. Mediacja w postępowaniu wykonawczym	11
8. Mediacja a zobowiązanie do naprawienia szkody rodziców lub opiekuna nieletniego	12
9. Koszty postępowania mediacyjnego	12
10. Uwagi końcowe	12

Wydawca:

Oficyna Wydawnicza
Ministerstwa Sprawiedliwości
00-950 Warszawa, Al. Ujazdowskie 11

Redaktor merytoryczny serii:

prokurator LIDIA MAZOWIECKA
Główny Specjalista w Biurze Ministra

ISBN 978-83-924046-4-4

© Copyright by Ministerstwo Sprawiedliwości
Warszawa 2009

Druk i oprawa:

Druk: Drukarnia Nr 1, 02-521 Warszawa, Rakowiecka 37, tel. (0-22) 640-81-77, fax 849-94-97.

1. Wprowadzenie

1. Poczynając od połowy lat 70. ub. wieku w wielu państwach zaczęto podejmować próby wprowadzania mediacji jako jednej z możliwych i dobrze rokujących metod reagowania na zjawisko przestępczości¹. Za szczególnie obiecującą uznano ją w odniesieniu do spraw o czyny, których dopuścili się nieletni². Znalazło to odzwierciedlenie w zaleceniach zawartych w dokumentach międzynarodowych pochodzących z połowy lat 80. XX wieku. Mam tu na myśli zwłaszcza dwa.

2. Pierwszy z nich to tzw. Reguły Beijińskie, czyli wzorcowe *Reguły Minimum Narodów Zjednoczonych* dotyczące sprawiedliwości wobec nieletnich, przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne 29 listopada 1985 r.³

Na szczególną uwagę zasługuje w tym miejscu reguła 11 statuująca podstawową zasadę postępowania z nieletnimi, jaką jest **stosowanie metod alternatywnych** (*diversion*) polegających na odsuwaniu nieletnich od formalnego systemu wymiaru sprawiedliwości. Celem jest zapobieganie negatywnym następstwom reakcji tego systemu. Reakcja systemu oznacza bowiem stygmatyzację, naznaczenie nieletniego jako osoby, która weszła w konflikt z normami prawnokarnymi. Lepiej jest zatem – zwłaszcza w początkowej fazie procesu wykołowania, a także w sprawach o drobniejsze czyny – odwołać się do oddziaływania na nieletniego za pośrednictwem rodziny, szkoły i innych instytucji nieformalnej kontroli społecznej. Zaleca się zarazem, aby takie alternatywne metody reagowania połączone były z naprawieniem szkody i uczyły unikania naruszeń prawa w przyszłości. Jedną z metod alternatywnych wobec formalnego systemu jest **mediacja**.

3. Drugi dokument to rekomendacja nr R (87) 20 Komitetu Ministrów dla Państw Członkowskich w sprawie społecznych reakcji na przestępczość nieletnich z 17 września 1987 r.⁴

W rekomendacji, podobnie jak w Regułach Beijińskich, podkreśla się **wagę odsuwania nieletnich od formalnego systemu wymiaru sprawiedliwości**, także poprzez **tworzenie i rozwijanie programów mediacyjnych**. Przy ich kształtowaniu trzeba zwracać szczególną uwagę na **poszanowanie praw i ochronę interesów nie tylko nieletniego, ale także pokrzywdzonego**, jak też łączyć je z nakładaniem na nieletniego odpowiednich obowiązków, z uwzględnieniem naprawienia szkody. Nieletni, a także jego rodzina, muszą to zaakceptować, jeśli bowiem nie czynią tego albo nieletni odmawia wykonania obowiązków, procedury alternatywne są wykluczone.

4. W powyższych dokumentach nie było mowy o tym, jaki kształt powinien zostać nadany mediacji, gdy zostanie ona wprowadzona jako instytucja prawna. Zagadnienia te są przedmiotem innego dokumentu, mianowicie rekomendacji nr R (99) 19 Komitetu Ministrów Rady Europy dla Państw Członkowskich dotyczącej mediacji w sprawach karnych

¹ Zob. szerzej: E. Bieńkowska (red.): *Teoria i praktyka pojednania ofiary ze sprawcą*, Warszawa 1995; teżej: *Poradnik mediatora*, Warszawa 1999.

² Zob. tu zwłaszcza: B. Czarnecka-Działuk, D. Wójcik: *Mediacja. Nieletni przestępcy i ich ofiary*, Warszawa 1999.

³ Tekst polski (w:) J. Szumski: *Postępowanie w sprawach nieletnich*, Gdańsk 1998, s. 262 i n.

⁴ Brak publikacji tekstu rekomendacji w języku polskim

z 19 września 1999 r.⁵. Rekomendacja – z jednej strony – zawiera zalecenia skierowane do organów procesowych władnych do kierowania spraw do mediacji, dotyczące zwłaszcza przesłanek odwoływania się do niej, jak i znaczenia mediacji dla podejmowania decyzji procesowych, a z drugiej – adresowane do instytucji mediacyjnych, w tym określające podstawowe zasady postępowania mediacyjnego.

2. Istota i znaczenie mediacji

1. **Mediacja** to próba doprowadzenia do ugodowego, satysfakcjonującego obie strony rozwiązania konfliktu karnego na drodze dobrowolnych negocjacji prowadzonych przy udziale trzeciej osoby, neutralnej wobec stron i ich konfliktu, czyli mediatora, który wspiera przebieg negocjacji, łagodzi powstające napięcia i pomaga – nie narzucając stronom żadnego rozwiązania – w wypracowaniu porozumienia. **Mediator** jest więc **osobą bezstronną**, która nie reprezentuje ani interesów pokrzywdzonego, ani sprawcy.

2. W konfliktach, których podłożem są czyny zabronione pod groźbą kary, mediacja ma znaczenie szczególne. Przede wszystkim ma bowiem doprowadzić do złagodzenia lub nawet zniwielowania bezpośrednich negatywnych dla ofiary skutków przestępstwa, określanych mianem **wiktylizacji pierwotnej**, a także – co bardzo ważne – ma osłabić albo wyeliminować zjawisko tzw. **wiktylizacji wtórnej**, którym są dodatkowe stresy i cierpienia ofiary wynikające z niewłaściwego odnoszenia się do niej przez otoczenie społeczne, a zwłaszcza przez przedstawicieli agend ścigania i wymiaru sprawiedliwości⁶.

Współczesne reakcje na zjawisko przestępczości, także nieletnich, muszą być uzupełnione o elementy **sprawiedliwości naprawczej**⁷. Ważnym z nich jest mediacja.

3. W przypadku nieletnich zaletą mediacji jest przede wszystkim to, że może ona doprowadzić do zrozumienia przez nieletniego istoty wyrządzonego zła, że jego zachowanie przyczyniło komuś bardzo konkretnemu wiele cierpień, strat, a niekiedy wręcz zburzyło dotychczasowe życie. Pokrzywdzony natomiast – być może – dowie się, dlaczego stał się ofiarą, jakie motywy kierowały nieletnim przy wyborze właśnie jego na przedmiot ataku, co może osłabić jego poczucie lęku i przywrócić wiarę w ludzi. Reakcja systemu na naruszenia norm prawnokarnych będzie dzięki temu bardziej racjonalna, a zarazem zrozumiała nie tylko dla sprawcy i jego otoczenia społecznego, ale również dla pokrzywdzonego i osób z jego kręgu. Ma to bez wątpienia istotny wpływ na wzrost poziomu zaufania dla systemu, ale także – co bardzo ważne – ma walor wychowawczy.

3. Podstawa prawna i ustawowe przesłanki kierowania spraw do mediacji

1. Mediacja stała się instytucją postępowania z nieletnimi na mocy – obowiązującej od 29 stycznia 2001 r. – ustawy z 15 września 2000 r. nowelizującej przepisy ustawy

---

⁵ Polski tekst rekomendacji (w:) E. Bieńkowska, L. Mazowiecka: Ofiara ..., op. cit., pkt II.2.4; wraz z memorandum (w:) „Archiwum Kryminologii” t. XXV/1999-2000, s. 225 i n.; Mediacja, red. L. Mazowiecka, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.

⁶ Pojęcie wiktylizacji wtórnej po raz pierwszy zostało oficjalnie zdefiniowane w rekomendacji nr Rec (2006) 8 Komitetu Ministrów Rady Europy dla Państw Członkowskich w sprawie pomocy dla ofiar przestępstw z 14 czerwca 2006 r. (pkt I.3.); tekst polski (w:) E. Bieńkowska, L. Mazowiecka: Ofiara ..., op. cit., pkt II.2.5.

⁷ O koncepcji sprawiedliwości naprawczej zob. zwłaszcza W. Zalewski: Sprawiedliwość naprawcza – początek ewolucji polskiego prawa karnego?, Gdańsk 2006.

z 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (u.p.n.). Poprzedzone to zostało paroletnim eksperymentem prowadzonym w drugiej połowie lat 90. ub. wieku w kilku sądach rodzinnych w Polsce, który został oceniony pozytywnie i dostarczył argumentów na rzecz wprowadzenia jej do u.p.n.⁸.

2. W u.p.n. znalazł się jeden przepis (art. 3a), zamieszczony w *Przepisach ogólnych* (Dział I), upoważniający **sąd rodzinny** do kierowania spraw do postępowania medacyjnego. Zależy to od uznania sądu („sąd rodzinny może”), ale **warunkiem sine qua non jest inicjatywa lub zgoda pokrzywdzonego i nieletniego** (art. 3a § 1 u.p.n.). Mediacja może zatem znajdować zastosowanie tylko w odniesieniu do czynów karalnych, nawet jeśli uznane zostały wyłącznie za przejaw demoralizacji, w których istnieje pokrzywdzony, i to pokrzywdzony będący osobą fizyczną. **Mediacja bowiem to instytucja dla człowieka. Służy rozwiązywaniu wyłącznie konfliktów międzyludzkich.**

Z tych względów sprawa nie o każdy czyn karalny spośród wymienionych w art. 1 § 2 pkt 2 u.p.n. może być przedmiotem postępowania medacyjnego. Odnosi się to do przestępstw i tych wykroczeń spośród wymienionych w pkt b) powyższego przepisu, które nie mają spersonifikowanej ofiary, a także do przestępstw skarbowych, jako że tu pokrzywdzonym jest Skarb Państwa.

3. Rozwiązanie zawarte w art. 3a § 1 u.p.n. odpowiada zaleceniom rekomendacji nr R (99) 19. **Mediacja ma być całkowicie dobrowolna i wymaga wyrażenia na udział w niej w pełni świadomej zgody. Zgodą taką organ procesowy musi dysponować zanim podejmie decyzję o skierowaniu sprawy na drogę postępowania medacyjnego.** W związku z tym to **na organie procesowym ciąży obowiązek poinformowania stron o istocie i znaczeniu mediacji dla rozstrzygnięcia sprawy.** Nie można przecież wyrazić zgody na coś, o czym nic się nie wie, a już na pewno wówczas, gdy nie zna się możliwych skutków podjęcia określonej decyzji. Dla ofiary bowiem brak takiej wiedzy może stać się źródłem wiktyimizacji wtórnej. Organ procesowy powinien mieć to wszystko na uwadze i poświęcić nieco czasu na udzielenie stronom stosownych informacji.

4. Świadome wyrażenie zgody na mediację, jak i sensowny w niej udział, są możliwe tylko wtedy, gdy osoba podejmująca taką decyzję jest w stanie zrozumieć istotę tej instytucji. Wynika stąd, że jedynym ustawowym ograniczeniem w odwoływaniu się do mediacji jest taki stan psychiczny i umysłowy jednej lub drugiej strony konfliktu karnego, który wyklucza taką zdolność.

W przypadku nieletniego mediacja będzie wykluczona, jeśli występują przesłanki do umieszczenia go w szpitalu psychiatrycznym lub innym odpowiednim zakładzie leczniczym, o których mowa w art. 12 zd. 1 u.p.n. Z kolei co się tyczy pokrzywdzonego, przeciwko skierowaniu sprawy do postępowania medacyjnego zawsze będą przemawiać okoliczności uzasadniające ubezwłasnowolnienie całkowite (art. 13 k.c.), a także – z reguły – takie, które są wymagane dla ubezwłasnowolnienia częściowego (art. 16 k.c.), choćby formalnie pokrzywdzony nie był ubezwłasnowolniony.

4. Pozaustawowe przesłanki kierowania spraw do mediacji

1. Ustawodawca polski nie przewidział żadnych innych, poza powyższymi, ograniczeń w możliwości odwoływania się do mediacji. Nie uwzględnił zatem zaleceń zawartych w rekomendacji nr R (99) 19, w myśl których mediacja nie powinna mieć miejsca, jeśli między stronami występują nazbyt duże różnice w ich charakterystyce so-

⁸ Zob. B. Czarniecka-Działuk, D. Wójcik: Mediacja w sprawach nieletnich w świetle teorii i badań, Warszawa 2001.

ejdodemograficznej lub w położeniu ekonomicznym, albo też istnieje stosunek zależności. Dysproporcje w tych sferach mogą bowiem uniemożliwiać swobodne wyrażenie zgody na mediację, jak też rodzić niemożność wykazywania należytej troski o swoje interesy w trakcie postępowania mediacyjnego. Tak więc, mediacja np. między schorowaną staruszką i silnym, zdrowym nieletnim, między dobrze sytuowanym pokrzywdzonym i pochodzącym z biednej rodziny nieletnim, czy też między nauczycielem nieletniego jako pokrzywdzonym a nieletnim jako sprawcą w zasadzie nie powinna wchodzić w rachubę. Sąd musi zatem bardzo wnikliwie rozważyć wszystkie okoliczności konkretnego przypadku, by nie skierować do mediacji sprawy, która do tego się nie nadaje. Zwłaszcza baczycь trzeba na to, by w imię rzekomego dobra nieletniego nie wywołać zjawiska wiktylizacji wtórnej. **Kierowanie się troską o dobro nieletniego nie oznacza, że ma się to dziać kosztem jego ofiary.**

Mediacja sama w sobie – jak podkreśla się to w pkt. 13.2 powoływanej już rekomendacji Rec (2006) 8⁹ – nie może narażać ofiary na potencjalne ryzyko doznania wiktylizacji wtórnej.

6. Z tych samych powodów rekomendacja nr R (99) 19 nakazuje zwracać uwagę i na to, że nie każda sprawa nadaje się do mediacji z uwagi na typ czynu, który jest jej przedmiotem. Dotyczy to w szczególności czynów popełnionych z użyciem przemocy oraz molestowania seksualnego, zwłaszcza wtedy, gdy ich ofiarami są małoletni.

7. Pewną wskazówkę zawiera § 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach nieletnich z 18 maja 2001 r.¹⁰, w myśl którego „Do postępowania mediacyjnego kieruje się w szczególności sprawa, których istotne okoliczności nie budzą wątpliwości”. Jest to jednak sformułowanie nader kontrowersyjne. Wynika to stąd, że **do mediacji w ogóle nie mogą trafiać sprawy wątpliwe pod względem dowodowym.** Zarówno pokrzywdzony, jak i nieletni muszą potwierdzić podstawowe fakty danego zdarzenia, choć nieletni nie musi przyznać się do winy. Celem postępowania mediacyjnego nie jest bowiem gromadzenie materiału dowodowego dla sądu. Dlatego **mediacja ma być poufna** (§ 12 i 17 ust. 3 rozporządzenia). Zadaniem mediatora jest rozwiązanie konfliktu między jego stronami. Ma to polegać przede wszystkim na tym, aby nieletni zrozumiał skutki swojego postępowania, wyraził skruchę i przeprosił, a jeśli ofiara będzie tymi jego poczynaniami usatysfakcjonowana, osłabi to jej odczucia w postaci wiktylizacji pierwotnej i zapobiegnie powstaniu lub złagodzi zjawisko wiktylizacji wtórnej. Nieletni zyska natomiast sporo, bo zostanie łagodniej potraktowany.

5. Podmioty uprawnione do prowadzenia mediacji

1. Stosownie do art. 3a § 1 u.p.n. podmiotami uprawnionymi do prowadzenia postępowań mediacyjnych są instytucje lub osoby godne zaufania, które odpowiadają wymogom określonym w powołanym wyżej rozporządzeniu.

2. W rozporządzeniu zostały wyczerpująco wymienione (§ 3 ust. 1 i 2) instytucje uprawnione do prowadzenia mediacji w sprawach nieletnich. Są to takie, do których zadań statutowych należy działalność w zakresie: mediacji, resocjalizacji, poradnictwa wychowawczego i pomocy psychologicznej, diagnozy psychologicznej, profilaktyki przestępczości oraz ochrony wolności i praw człowieka, które posiadają wpis na listę prezesa sądu okręgowego, a także – bez obowiązku wpisu – rodzinne ośrodki diagnostyczno-konsultacyjne.

⁹ Zob. przypis 6.

¹⁰ Dz. U. nr 56, poz. 591 ze zm.

3. Zwraca uwagę, że wśród wymienionych instytucji wyraźnie **przeważają takie, które zajmują się nieletnimi**. Wydaje się, że **może to godzić w jedną z podstawowych zasad mediacji, jaką jest bezstronność mediatora**. Obawy te są tym bardziej uzasadnione, że w – stanowiących załącznik do rozporządzenia – *Standardach szkolenia mediatorów* w ogóle nie zostały uwzględnione zagadnienia dotyczące skutków przestępstw dla ofiar, a więc kwestie związane z wiktylizacją pierwotną i sposobami jej przeciwdziałania, jak też problemy wiktylizacji wtórnej. Sąd rodzinny musi zatem bardzo rozważnie dokonywać wyboru instytucji, aby nie wywołać ryzyka wiktylizacji wtórnej, które mediacja nastawiona wyłącznie na nieletniego na pewno spowoduje. To zaś narusza godność pokrzywdzonego jako człowieka, którą – w ślad za podstawowymi, ratyfikowanymi przez Polskę, dokumentami międzynarodowymi o prawach i wolnościach człowieka – gwarantuje Konstytucja RP (art. 30 zd. 1), stanowiąc zarazem, że „Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych” (zd. 2 art. 30).

4. **Wskazanie art. 3 § 1 u.p.n., stosownie do którego „W sprawie nieletniego należy kierować się przede wszystkim jego dobrem, dążąc do osiągnięcia korzystnych zmian w osobowości i „zachowaniu się nieletniego (...)”, nie oznacza, że nieletni ma znaleźć się pod parasolem ochronnym. Byłoby to po prostu niewychowawcze i mogłoby wzbudzić w nieletnim przekonanie, albo utwierdzić go w tym, że nic takiego się nie stało. Dopiero uświadomienie mu zła, które wyrządził i zrozumienie tego przez niego oraz podjęcie przynajmniej próby złagodzenia skutków swoich poczynań może doprowadzić do pożądanych korzystnych zmian.**

5. **Takie same zastrzeżenia budzą wymogi pod adresem osób godnych zaufania**, które dotyczą też – z wyjątkiem wymogu posiadania wpisu na listę – upoważnionych do przeprowadzenia konkretnej mediacji przedstawicieli wymienionych wyżej instytucji. Wymogi te są wysokie, mają bowiem gwarantować stosowne umiejętności i odpowiednie walory etyczno-moralne mediatorów, co kontroluje prezes sądu okręgowego dokonując wpisów i skreślając z list, i to jest oczywiście słuszne. Wśród nich jednak znalazł się wymóg dotyczący przygotowania fachowego: **zawsze musi to być osoba godna zaufania, która posiada wykształcenie m. in. z pedagogiki lub resocjalizacji oraz „ma doświadczenie w zakresie wychowywania lub resocjalizacji młodzieży” (§ 4 pkt 4 rozporządzenia).**

Okazuje się zatem, że **w polskiej regulacji prawnej – z uwagi na przyjęte kryteria co do instytucji i osób godnych zaufania uprawnionych do prowadzenia postępowań mediacyjnych – mediacja w sprawach nieletnich jest nastawiona wyłącznie na nieletnich, całkowicie zaś pomija potrzebę troski także o interesy ich ofiar**, na co zwracała uwagę – pochodząca przecież już sprzed ponad 20 lat – wspomniana na wstępie rekomendacja nr R (87) 20.

6. W postanowieniu o skierowaniu sprawy nieletniego do postępowania mediacyjnego sąd wyznacza **„termin, w którym powinien otrzymać sprawozdanie”** na czas nieprzekraczający 6 tygodni, który wyjątkowo, „gdy istnieje duże prawdopodobieństwo zawarcia ugody” może zostać przedłużony na oznaczony, nie dłuższy niż 14 dni, okres (§ 9 ust. 1 rozporządzenia). Termin ten biegnie od daty doręczenia postanowienia podmiotowi uprawnionemu do przeprowadzenia mediacji (ust. 2 § 9).

Czas na przeprowadzenie postępowania mediacyjnego i przygotowanie sprawozdania dla sądu nie jest więc długi zważywszy na czynności, jakie musi podjąć mediator, o których mowa w § 14 rozporządzenia. Z tego względu sąd powinien zamieścić w postanowieniu **dokładne dane umożliwiające mediatorowi szybkie nawiązanie kontaktu ze wszystkimi uczestnikami mediacji, jak e-maile, telefony, dokładne adresy.**

6. Wpływ mediacji z nieletnim na podejmowanie decyzji procesowych w jego sprawie – ogólne wskazania

1. Stosownie do art. 3a § 2 u.p.n. mediator – po przeprowadzeniu postępowania mediacyjnego – sporządza „**sprawozdanie z jego przebiegu i wyników, które sąd rodzinny bierze pod uwagę, orzekając w sprawie nieletniego**” [pogrubienia – E. B.]. Sformułowanie to jest zbyt ogólnikowe, a przez to nieczytelne. Jest także mało precyzyjne.

Po pierwsze – **sąd nie może brać pod uwagę opisu przebiegu postępowania mediacyjnego**, ponieważ – jak o tym była mowa – jest ono poufne, a rozporządzenie wymaga w tej kwestii jedynie przedstawienia informacji o liczbie, terminach i miejscach spotkań indywidualnych oraz wspólnych, jak też o osobach biorących w nich udział (§ 17 ust. 2 pkt 2), dodając nawet, iż „Sprawozdanie nie może ujawniać przebiegu spotkań ani też zawierać ocen zachowania uczestników w ich trakcie oraz treści ich oświadczeń (...)” (§ 17 ust. 3). W tej zatem części sprawozdanie nie zawiera żadnych istotnych danych z punktu widzenia podjęcia określonej decyzji procesowej.

Po drugie – ustawodawca nie wskazuje, jakie wyniki postępowania mediacyjnego mają mieć znaczenie dla orzekania w sprawie nieletniego i w jaki sposób mają być wzięte pod uwagę.

2. Powszechnie przyjmuje się, że w przypadku konfliktów o charakterze karnym mają być uwzględniane – jak stanowi art. 10 ust. 2 wiążącej Polskę Decyzji ramowej Rady Unii Europejskiej 2001/220/WSiSW z 15 marca 2001 r. w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym¹¹ – „wszelkie porozumienia między ofiarą i przestępcą osiągnięte w toku (...) mediacji”. Oznacza to, iż **znaczenie przy orzekaniu mają jedynie pozytywne wyniki postępowania mediacyjnego, a nie każde**. Mediacja nie zakończona sukcesem nie może być bowiem brana pod uwagę, zwłaszcza jako okoliczność o charakterze obciążającym, ponieważ brak kompromisu nie musi być wynikiem złej woli którejś ze stron konfliktu, w szczególności sprawcy, lecz efektem takiego splotu czynników, który po prostu stanowił przeszkodę nie do pokonania. **Nie można jednak przyjmować za czynnik łagodzący odpowiedzialność nieletniego faktu, że do kompromisu nie był skłonny pokrzywdzony**. Nie ma on bowiem obowiązku zaakceptowania wszystkich propozycji zgłaszanych przez nieletniego, który chce zostać łagodniej potraktowany, a jedynie takich, które mogą złagodzić jego traumy i cierpienia. **Żaden pokrzywdzony nie może być w jakikolwiek sposób nakłaniany do udziału w mediacji i zaakceptowania kompromisu, który nie jest dla niego dobry, a już na pewno nie pokrzywdzony małoletni**. Jak każde dziecko korzysta on bowiem z prawa do szczególnej ochrony i troski o jego dobro ze strony podmiotów publicznych, o czym mowa w – ratyfikowanej przez Polskę – Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka z 20 listopada 1989 r.¹². Sąd rodzinny zawsze musi mieć na uwadze wszystkie te okoliczności nie tylko przy podejmowaniu decyzji co do skierowania sprawy na drogę postępowania mediacyjnego, ale i przy dokonywaniu oceny wyników tego postępowania.

3. Pozytywnym wynikiem postępowania mediacyjnego może być zwłaszcza wybaczenie przez pokrzywdzonego wyrządzonego mu zła, zrozumienie motywów czynu, złagodzenie objawów stresu, strachu i braku poczucia bezpieczeństwa poprzez to, że nieletni

¹¹ Dz. Urz. WE L82 z 22.03.2001; także (w:): Poszanowanie godności ofiar przestępstw, red. T. Cielecki, Legionowo 2002; Prawo Wspólnot Europejskich a prawo polskie, t. 6. Dokumenty karne. Wybór tekstów z komentarzami, red. E. Zielińska, Warszawa 2005; E. Bieńkowska, L. Mazowiecka: Prawa ofiar przestępstw, Warszawa 2009; tychże: Ofiara ..., op. cit., pkt II.3.1.

¹² Dz. U. 1991, nr 120, poz. 526 ze zm.

wszystko szczerze wyjaśnił, wyraził skruchę i przeprosił za swoje zachowanie. Może to być także ugoda, w której nieletni zobowiąże się do naprawienia szkody czy wykonania określonych świadczeń; ugoda, której wykonanie nieletni odczuje i odczuć musi, lecz nie zawierająca zobowiązań ponad miarę; ugoda zarazem, która zadowala pokrzywdzonego. Wszystko to sąd powinien traktować jako przesłankę łagodniejszego potraktowania nieletniego. Jeśli jednak w sprawie została zawarta ugoda mediacyjna, łagodniejsze orzeczenie powinno zapadać dopiero po wykonaniu przez nieletniego płynących z niej zobowiązań. W przeciwnym wypadku pokrzywdzony może poczuć, że został po prostu oszukany. Ugoda mediacyjna w sprawie nieletniego nie ma bowiem mocy prawnej i w związku z tym nie może stać się tytułem egzekucyjnym w rozumieniu przepisów kodeksu postępowania cywilnego (k.p.c.).

4. W myśl art. 3a § 1 u.p.n. sąd rodzinny może skierować sprawę do mediacji „w każdym stadium postępowania”. Rozważmy zatem, w jakich przypadkach skorzystanie przez sąd z tej drogi będzie racjonalne i może być użyteczne dla spełnienia podstawowego celu postępowania z nieletnimi bez narażania ofiar ich czynów na wiktymizację wtórną. Pozytywny wynik mediacji pozwoli bowiem – z jednej strony – na zastosowanie wobec nieletnich znacznie mniej dotkliwych reakcji, albo nawet na odstąpienie od nich, z drugiej zaś – zaspokoi oczekiwania pokrzywdzonego i nie doprowadzi do pogłębienia jego negatywnych przeżyć.

7. Znaczenie mediacji w poszczególnych stadiach postępowania w sprawach nieletnich

7.1. Wszczęcie postępowania

1. Sędzia rodzinny wszczyna postępowanie w razie podejrzenia demoralizacji nieletniego lub popełnienia przez niego czynu karalnego (art. 21 § 1 w zw. z art. 2 u.p.n.). Sędzia jednak „nie wszczyna postępowania, a wszczęte umarza, jeżeli okoliczności sprawy nie dają podstawy do jego wszczęcia lub prowadzenia albo gdy orzeczenie środków wychowawczych jest niecelowe, w szczególności ze względu na orzeczone już środki w innej sprawie” (art. 21 § 2 u.p.n.). Przepis ten daje duże możliwości dla wykorzystania mediacji.

2. W pierwszej kolejności odnosi się to do publicznoskargowych **czynów karalnych**, które należą do kategorii **ściganych na wniosek pokrzywdzonego**. Wśród nich znaczącą grupę stanowią czyny, które są wnioskowymi tylko wówczas, gdy sprawca jest osobą najbliższą dla pokrzywdzonego w rozumieniu art. 115 § 11 k.k. Mediacja zakończona sukcesem może skłonić pokrzywdzonego do odstąpienia od złożenia wniosku, albo – jeśli już to uczynił – do wycofania go za zgodą sądu, co jest możliwe zawsze wtedy, gdy czynem nie jest zgwałcenie (art. 12 k.p.k.). Tym sposobem konflikty rodzinne, które doprowadziły nieletniego do popełnienia czynu, nie muszą zależeć epilogu w postępowaniu przed sądem rodzinnym i – w konsekwencji – koniecznością zastosowania wobec nieletniego odpowiednich środków. **Mediacja** może w takim przypadku stać się **alternatywą formalnego postępowania**.

2. Na uwagę zasługuje w tym miejscu też kategoria **czynów karalnych ściganych z oskarżenia prywatnego**. Ustawodawca wskazał, że w takim przypadku „postępowanie wszczyna się, jeżeli wymaga tego interes społeczny albo wzgląd na wychowanie nieletniego lub ochronę pokrzywdzonego” (art. 22 u.p.n.). Czyny prywatnoskargowe – jak wiadomo – godzą przede wszystkim w indywidualne dobra pokrzywdzonego, dlatego to on decyduje, czy wnieść oskarżenie, czy też nie. Mają one zarazem często za swe podłoże konflikty lub nieporozumienia międzyludzkie. By zapewnić należytą ochronę pokrzywdzonemu i nie narażać go na wiktymizację wtórną, a – być może – również powtórna,

czyli doznanie kolejnego czynu¹³, pozytywnie zakończona **mediacja** może zabezpieczyć zarówno ochronę pokrzywdzonego, jak i spełnić cel wychowawczy. Mogłaby zatem stanowić **alternatywę postępowania sądowego**.

3. W art. 22 § 2 *in fine* u.p.n. mowa o **zaniechaniu wszczęcia lub umorzeniu** wobec nieletniego **postępowania** wówczas, gdy jego **prowadzenie** byłoby **niecelowe** z uwagi na środki orzeczone już wcześniej. W takim przypadku interes pokrzywdzonego nie jest chroniony w ogóle. Nie jest bowiem możliwe orzeczenie jakichkolwiek środków na jego rzecz. Nie ulega wątpliwości, że mediacja spełniałaby w takich wypadkach ważną rolę zarówno w zakresie osłabienia wszystkich negatywnych skutków przestępstwa odczuwanych przez pokrzywdzonego, jak też – co się wydaje szczególnie istotne – jako ważny element oddziaływania wychowawczego na nieletniego.

7.2. Postępowanie wyjaśniające

1. Istotną kwestią, o której sędzia rodzinny ma rozstrzygnąć w postępowaniu wyjaśniającym, jest dokonanie wyboru określonego trybu postępowania. Stosownie do regulacji u.p.n. możliwości są następujące:

- wydanie postanowienia o rozpoznaniu sprawy w postępowaniu opiekuńczo-wychowawczym, jeżeli okoliczności dotyczące sprawy i charakterystyki nieletniego przemawiają za orzeczeniem środków wychowawczych¹⁴ (art. 42 § 1);

- wydanie postanowienia o rozpoznaniu sprawy w postępowaniu poprawczym, jeżeli w ocenie sądu występują przesłanki do umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym (art. 42 § 2);

- wydanie postanowienia o przekazaniu sprawy prokuratorowi wobec ujawnienia okoliczności przemawiających za orzeczeniem wobec nieletniego kary na podstawie art. 10 § 2 k.k. (art. 42 § 3);

- przekazanie sprawy szkole, do której uczęszcza nieletni, albo organizacji społecznej, do której należy (art. 42 § 4).

2. **Pozytywny wynik postępowania mediacyjnego**, a zwłaszcza wykonanie przez nieletniego zobowiązań wynikających z ugody mediacyjnej, jeśli taka została zawarta, zawsze **może przemawiać za wyborem łagodniejszego trybu postępowania** aniżeli pozwalałby na to wszystkie bezpośrednie okoliczności danego zdarzenia.

W praktyce może się to przekładać na wybór przez sędziego rodzinnego opcji przekazania sprawy szkole lub organizacji społecznej w miejsce rozpoznania jej w trybie opiekuńczo-wychowawczym, skierowania sprawy do postępowania opiekuńczo-wychowawczego zamiast poprawczego albo zaniechanie przekazania sprawy prokuratorowi na rzecz rozpoznania jej w postępowaniu poprawczym.

3. Wówczas, gdy występują przesłanki przemawiające za umieszczeniem nieletniego w zakładzie poprawczym, o których mowa w art. 10 u.p.n., i jednocześnie spełnione są warunki wskazane w art. 27 § 1 lub § 2 u.p.n., **nieletni może zostać umieszczony w schronisku dla nieletnich**. Jest to **fakultatywne**, a sąd ma do dyspozycji także inne, mniej dolegliwe środki o charakterze zapobiegawczym wskazane w art. 26 u.p.n.

Wydaje się, że mediacja zakończona sukcesem mogłaby – z jednej strony – uchronić nieletniego przed umieszczeniem w schronisku, z drugiej natomiast – sprawić, że pokrzywdzony pozbyłby się lęku przed niespodziewanym spotkaniem nieletniego przebywającego na

---

¹³ Pojęcie wiktyimizacji powtórnie definiuje powoływana w przypisie 6 rekomendacja Rec (2006) 8 (pkt 1.2).

¹⁴ Pomijam stosowanie środków leczniczych, bowiem w takiej sytuacji mediacja – jak była o tym mowa wyżej (pkt 3.4., s. 7) – jest wykluczona.

wolności. Korzyści byłyby zatem obustronne, a co więcej – mniejsze stałyby się koszty społeczne izolowania nieletnich i funkcjonowania całej niezbędnej dla tego celu infrastruktury.

7.3. Mediacja a stosowanie wobec nieletniego środków przewidzianych w u.p.n.

1. W **postępowaniu opiekuńczo-wychowawczym** mogą być stosowane środki wychowawcze wymienione w art. 6 pkt 1–9 u.p.n., poczynając od najłagodniejszego w postaci upomnienia poprzez środki nieco surowsze, jakimi są rozmaite zobowiązania i nadzory, do najsurowszych polegających na umieszczeniu w rozmaitych placówkach o charakterze wychowawczym.

Odwołanie się przez sąd do **postępowania mediacyjnego i osiągnięcie** w jego wyniku **kompromisu**, a zwłaszcza zawarcie ugody pomiędzy pokrzywdzonym i nieletnim, może być **argumentem na rzecz zastosowania wobec nieletniego łagodniejszych środków wychowawczych**.

Przedmiotem mediacji mogą być w pierwszej kolejności problemy dotyczące zobowiązań służących zaspokojeniu potrzeb i oczekiwań pokrzywdzonego, jak przeproszenie pokrzywdzonego oraz naprawienie szkody lub wykonanie określonych prac lub świadczeń na rzecz pokrzywdzonego albo społeczności lokalnej. W ugodzie mediacyjnej mogą zostać sprecyzowane szczegóły wykonania tych zobowiązań, a moc prawną nada im orzeczenie sądu. Stosownie bowiem do § 243 ust. 1 i ust. 2 zd. 1 Regulaminu urzędowania sądów powszechnych¹⁵, sąd określa w wyroku zarówno termin i formę przeproszenia pokrzywdzonego, jak też termin i sposób naprawienia szkody.

2. W **postępowaniu poprawczym** podstawowym środkiem oddziaływania na nieletniego, ale **środkiem o charakterze fakultatywnym**, jest środek poprawczy w postaci **umieszczenia w zakładzie poprawczym** (art. 6 pkt 10 w zw. z art. 10 u.p.n.). Istnieją tu również przesłanki do skorzystania z mediacji, by nieletni – za sprawą spełnienia oczekiwań, a zwłaszcza potrzeby przywrócenia poczucia bezpieczeństwa pokrzywdzonemu, mógł swoim zachowaniem wykazać, że zasługuje na łagodniejsze potraktowanie. Wykorzystane to może zostać przez sąd na użytek uzasadnienia decyzji o:

- zastosowaniu wobec nieletniego – jako wystarczających – środków wychowawczych (art. 55 § 1 u.p.n.);
- warunkowym zawieszeniu umieszczenia w zakładzie poprawczym (art. 11 § 1 u.p.n.);
- wyborze opcji nieorzekania – w miejsce środka poprawczego lub wykonania tego środka – kary w warunkach opisanych w art. 13 i art. 94 u.p.n.

7.4. Mediacja w postępowaniu wykonawczym

1. Stosownie do art. 3a § 1 u.p.n. sąd rodzinny może skierować sprawę nieletniego na drogę postępowania mediacyjnego na każdym jej etapie, a zatem także w **postępowaniu wykonawczym**. Pozytywnie zakończona mediacja może w tym przypadku **uzasadniać modyfikowanie orzeczenia sądu w trakcie jego wykonywania, w szczególności poprzez łagodzenie zastosowanych wobec nieletniego środków**. Dotyczyć to może zwłaszcza zmiany lub uchylecia środków wychowawczych w oparciu o art. 79 § 1 u.p.n.

2. Pozytywnie zakończona mediacja może też przemawiać za modyfikacjami orzeczenia o umieszczeniu nieletniego w zakładzie poprawczym, a zwłaszcza za:

---

¹⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 23 lutego 2007 r., Dz. U. nr 38, poz. 249.

- jego warunkowym zwolnieniem (art. 86 § 1 u.p.n.); oraz
- warunkowym odstąpieniem od wykonania orzeczenia w tym przedmiocie (art. 88 § 1 i § 2 u.p.n.).

8. Mediacja a zobowiązanie do naprawienia szkody rodziców lub opiekuna nieletniego

1. Na mocy art. 7 § 1 pkt 2 u.p.n. sąd rodzinny może nałożyć na rodziców lub opiekuna nieletniego obowiązek naprawienia – w całości lub w części – szkody wyrządzonej przez nieletniego. Ponieważ zaś – stosownie do § 10 rozporządzenia – osoby te są uczestnikami postępowania mediacyjnego, o ile oczywiście wyrażą na udział w nim zgodę (§ 11 rozporządzenia), nie jest wykluczona mediacja pomiędzy nimi a pokrzywdzonym w kwestii naprawienia szkody.

2. **Mediacja pomiędzy rodzicami lub opiekunem nieletniego a pokrzywdzonym może być traktowana wyłącznie jako towarzysząca mediacji z nieletnim cywilna mediacja umowna** prowadzona na podstawie przepisów k.p.c. (art. 183¹ i n.), która **nie ma żadnego znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy nieletniego**. Leży ona całkowicie poza gestią sądu rodzinnego. Jednak sąd powinien uwzględnić ugodę zawartą w wyniku tej mediacji orzekając o zobowiązaniu do naprawienia szkody. Daje to pokrzywdzonemu większą gwarancję zrealizowania ugody i szybszego uzyskania oczekiwanej rekompensaty.

9. Koszty postępowania mediacyjnego

Koszty postępowania mediacyjnego – stosownie do § 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 14 sierpnia 2001 r. w sprawie szczegółowych zasad ustalania kosztów w sprawie nieletnich¹⁶ – ponosi Skarb Państwa. Po przeprowadzeniu postępowania mediacyjnego mediator przedstawia rachunek. Opiewa on zawsze na tę samą kwotę. Jest to zryczałtowana należność za przeprowadzenie mediacji w wysokości „10% kwoty bazowej” (§ 8 rozporządzenia). Termin ten odnosi się do „kwoty bazowej dla sądowych kuratorów zawodowych, której wysokość ustaloną według odrębnych zasad określa ustawa budżetowa” (§ 2 ust. 1 pkt 1 *in fine*). Kwota ta zostaje ustalona „na podstawie przepisów o kształtowaniu wynagrodzeń w państwowej sferze budżetowej”¹⁷.

10. Uwagi końcowe

Podejmując decyzję o skierowaniu sprawy nieletniego do postępowania mediacyjnego sąd rodzinny powinien pamiętać, że mediacja została pomyślana przede wszystkim jako instytucja dla pokrzywdzonego. Ma ona co prawda służyć także nieletniemu, aby wtedy, gdy jest to możliwe, nie stosować wobec niego stygmatyzujących, a zwłaszcza ograniczających swobodę, środków wychowawczych, a zwłaszcza – całkowicie izolującego go od otoczenia – środka poprawczego. Aby jednak mogło tak się stać, mediacja musi jednak przede wszystkim nauczyć nieletniego dostrzegania i rozumienia potrzeby każdorazowego wyrównania bądź złagodzenia wyrządzonych swoim czynem krzywd i szkód. Tym sposobem usatysfakcjonuje ona także pokrzywdzonego i – w konsekwencji – będzie pomocna w przywracaniu zaufania i ładu w stosunkach społecznych.

¹⁶ Dz. U. nr 90, poz. 1009.

¹⁷ Paragraf 2 rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie wynagrodzeń kuratorów zawodowych i aplikantów kuratorskich, Dz. U. nr 239, poz. 2037.